

ZENON

KLEMENSIEWICZ

HISTORIA

JEZYKA

POLSKIEGO

PAŃSTWOWE
WYDAWNICTWO
NAUKOWE

WARSZAWA 1980

SPIS RZECZY

Przedmowa	Str. 11
---------------------	---------

CZEŚĆ I. DOBA STAROPOLSKA

(Od czasów najdawniejszych do początków XVI wieku)

I. EPOKA PRZEDPIŚMIENNA

(Do około połowy XII w.)

§ 1. Język polski wśród języków indoeuropejskich	15
§ 2. Wspólnota językowa bałtosłowiańska i język prasłowiański	16
§ 3. Rozkład wspólnoty prasłowiańskiej na językowe zespoły: zachodni, wschodni i południowy.	17
§ 4. Dialektyczna grupa lechicka	18
§ 5. Proces plemienny, terytorialnego i politycznego scalania się i powstanie państwa polskiego.	19
§ 6. Znaczenie organizacji państwowej dla rozwoju języka polskiego	20
§ 7. Rola chrystianizacji w dziejach języka polskiego	21
§ 8. Polityczne tendencje odśrodkowe a rozwój języka	22
§ 9. Zasady charakterystyki polszczyzny przedpiśmiennej	22
§ 10. Główne tendencje rozwojowe w systemie fonologicznym języka polskiego epoki przedpiśmiennej.	23
§ 11. Główne tendencje rozwojowe w systemie fleksyjnym języka polskiego epoki przedpiśmiennej	24
§ 12. Słowotwórstwo i składnia	26
§ 13. Charakterystyka słownictwa polszczyzny przedpiśmiennej	27
§ 14. Najstarsze zapożyczenia	27
§ 15. Najstarsza warstwa zapożyczonej terminologii chrześcijańskiej	28

II. EPOKA PIŚMIENNA

§ 16. Podział na doby	31
Doba staropolska (od około połowy XII w. do przełomowych dziesięcioleci XV i XVI w.)	31
§ 17. Początki odrębności polszczyzny jako języka narodowościowego	31
§ 18. Wstępna faza rozwoju polskiego języka ogólnego i literackiego	33
§ 19. Zagadnienie pochodzenia języka ogólnego i jego odmiany literackiej w świetle badań językoznawczych	35

1. Brak mazurzenia	35
2. Samogłoski nosowe	45
3. Przejście wygłosowego <i>-oh</i> w <i>-k</i>	50
4. Wymiana <i>chw</i> ⇒ <i>f</i>	52
5. Grupy <i>śrz, źrz</i> albo <i>śr, źr</i>	53
6. Oboczność <i>'ew</i> <i>'ow</i>	53
7. Formy typu <i>kupo, work</i>	54
8. Oboczność <i>ra-</i> <i>re-, ja-</i> <i>je-</i>	55
9. Pisownia typu <i>twardy, świat</i>	56
10. Przejście <i>s(e)</i> w <i>z(e)</i>	56
11. Przejście <i>rż</i> w <i>ź</i>	57
12. Oboczność <i>baś się</i> <i>bojać się</i>	57
13. Formacje słowotwórcze: a) <i>-sk</i> <i>-sko</i> ; b) <i>-in</i> <i>-ino</i> ; c) <i>-isty</i> <i>-ity</i> ; d) <i>na-</i> <i>naj-</i>	58
14. Formy czasu przeszłego typu <i>robilech</i>	58
15. Formy oboczne zaimkowe <i>mię cie sie</i> <i>mię cię się</i>	59
16. Końcówka miejscownika <i>-och</i>	61
17. Końcówka <i>-wa</i>	61
18. Wybrane zjawiska słownictwa: <i>eże</i> <i>iże</i> ; <i>dziereć</i> <i>trzymać</i> ; <i>wuj</i> ; <i>południe</i> ; <i>sied(e)m</i>	61
§ 20. Zagadnienie pochodzenia i początkowego rozwoju języka ogólnego i jego odmiany literackiej na tle ówczesnego życia w Polsce	63
§ 21. Wnioski historycznojęzykowe o pochodzeniu i początkowym rozwoju języka ogólnego i jego odmiany literackiej	77
§ 22. Staropolskie początki ortografii	91
§ 23. Zasady charakterystyki języka doby staropolskiej	99
§ 24. Charakterystyka staropolskiego systemu fonologicznego	100
1. System wokaliczny	100
a) Przekształcanie się różnicy liczasu w różnicę barwy	100
b) Rozwój samogłosek nosowych	101
c) Rozwój akcentu	102
d) Zmiany grup <i>ir yr</i> w <i>er</i>	103
e) Mieszanie grup <i>iN yN eN</i>	103
f) Zmiana grup <i>ky gy</i> na <i>ki gi</i>	103
g) Zmiana <i>'ew</i> w <i>'ow</i>	103
h) Wyrównanie formacji zawierających pierwotnie jery	104
2. System konsonantyczny	104
a) Przejście <i>d' t' w ź ó</i>	105
b) Przejście <i>z' s' w ź ś</i>	105
c) Przejście <i>f</i> w <i>rś</i>	105
d) Proces ubezdźwięcznienia wstecznego	106
e) Proces upraszczania się grup spółgłoskowych	106
§ 25. Charakterystyka staropolskiego systemu flekcyjnego	106
1. Kształtowanie się nowych typów odmiany rzeczownikowej, czemu towarzyszy chwiejność niektórych form przypadkowych	106
2. Zanikające formy odmiany rzeczownikowej	108
3. Tradycyjna postać niektórych form odmiany rzeczownikowej, które później wyjdą z użycia	108
4. Zanikające formy niezłożonej odmiany przymiotnikowej	109
5. Nowe tendencje w odmianie złożonej przymiotnikowej	109
6. Archaiczne rysy odmiany zaimków	110
7. Nowe tendencje w odmianie zaimków	110
8. Archaiczny charakter odmiany liczebnika	111
9. Zanik archaicznych form czasownikowych	112
10. Przekształcanie się starych form czasownikowych w nowe	113
11. Przesunięcia czasowników z jednego typu koniugacyjnego do innego	114
12. Formy liczby podwójnej	114

§ 26. Charakterystyka staropolskiego systemu słowotwórczego	115
§ 27. Charakterystyka staropolskiego systemu składniowego	120
§ 28. Charakterystyka zasobów leksykalnych doby staropolskiej	124
§ 29. Funkcjonalna sprawność staropolszczyzny	140
Przypisy	172

CZEŚĆ II. DOBA ŚREDNIOPOLSKA

(Od początków XVI wieku do ósmego dziesięciolecia XVIII wieku)

§ 1. Granice doby średniopolskiej	215
§ 2. Czynniki sprawcze rozwoju języka doby średniopolskiej	216
§ 3. Społeczno-polityczne podłoże rozwoju języka doby średniopolskiej	217
§ 4. Kościelno-wyznaniowy współczynnik rozwoju języka doby średniopolskiej	222
§ 5. Kulturalno-oświatowe tło rozwoju języka doby średniopolskiej	237
§ 6. Rola książki w rozwoju języka doby średniopolskiej	261
§ 7. Stanowisko mowy ojczystej w życiu publicznym i prywatnym Polaków doby średniopolskiej	261
§ 8. Zasady charakterystyki języka doby średniopolskiej	285
§ 9. Charakterystyka średniopolskiego systemu fonologicznego	285
1. System wokaliczny	285
a) Zanik ustnych samogłosek pochylonych <i>ě a ō</i>	285
b) Samogłoskowe fonemy <i>ę o</i>	290
c) Rozwój akcentu	292
d) Rozwój staropolskich grup <i>ir irz yr yrs</i>	293
e) Rozwój staropolskich grup <i>il yl il yl</i>	293
f) Zmiana barwy samogłosek ustnych pod wpływem następujących po nich spółgłosek <i>m n r</i>	294
2. System konsonantyczny	294
a) Odmiękczenie spółgłosek <i>z c ž š č ř</i>	294
b) Odmiękczenie <i>b' p' w' f'</i> w wygłosie	295
c) Tzw. „wałczone” <i>ł</i>	296
d) Regionalne uchybienia ortofoniczne	296
§ 10. Charakterystyka średniopolskiego systemu fleksyjnego	296
1. Powolne ustalanie się nowych wzorów odmiany rzeczownika	296
2. Nie zakończone w dobie średniopolskiej procesy rozwojowe w deklinacji rzeczowników	300
3. Przemiany rozwojowe w odmianie przymiotnikowo-zaimkowej	301
4. Przemiany rozwojowe w odmianie liczebników	302
5. Przemiany rozwojowe w odmianie czasownika	303
6. Ostateczny zanik form liczby podwójnej	304
§ 11. Charakterystyka średniopolskiego systemu słowotwórczego	304
§ 12. Charakterystyka średniopolskiego systemu składniowego	309
§ 13. Charakterystyka zasobów leksykalnych doby średniopolskiej	317
1. Słownictwo różnych zakresów	318
2. Rozwój synonimiki	324
3. Tzw. życie wyrazów	326
a) Wyrazy zapomniane	326
b) Neologizmy	328
c) Zmiany znaczenia	330
d) Zmiany barwy uczuciowej	333
e) Wyrażenia gminne	335
4. Wpływy obcych języków	335
a) Wpływy czeskie	337
b) Wpływy łacińskie	339
c) Wpływy niemieckie	342
d) Wpływy włoskie	344

e) Wpływy francuskie	346
f) Wpływy ruskie	347
g) Wpływy tureckie	348
h) Wpływy węgierskie	349
5. Wpływy polszczyzny na inne języki	350
6. Słowniki	352
§ 14. Grafika i ortografia doby średniopolskiej	357
§ 15. Funkcjonalna sprawność języka doby średniopolskiej	370
1. Kształtowanie się języka literackiego	370
2. Dialektyczne podstawy języka literackiego	371
3. Sądy współczesnych o języku doby średniopolskiej	373
4. Uwagi o słownictwie	376
5. O trudnościach tłumaczenia	380
6. Wzrost wrażliwości językowej	382
7. Wpływ narodowego piśmiennictwa po łacinie	384
8. Dążności modernizacyjne w języku XVI wieku	386
9. Polemika gramatyczno-stylistyczna Sandeckiego z Murzynowskim i Seklucjanem	388
10. Zdatowność i wystarczalność wyrazu	389
11. Stosowność wyrazu	392
12. Rodzimość wyrazu	397
13. Makaronizowanie	402
14. Gramatyczna poprawność fleksyjna	409
15. Poprawność ortofoniczna	410
16. Podręczniki gramatyczne	411
17. Zainteresowania językoznawcze i etymologiczne	415
18. Dbalność o stylistyczno-gramatyczną doskonałość zdania	419
19. Chwiejność użycia wskaźników zespolenia, przytoczeń, imiesłowowego równoważnika zdania, form strony biernej	420
20. Wahania w budowie związków syntaktycznych	423
21. Szyk części zdania i zdań składowych	423
22. Dwa nurty rozwojowe operacji zdaniotwórczej	425
23. Zasadnicza linia rozwoju składniowo-stylistycznej sprawności języka doby średniopolskiej	426
24. Użycie języka literackiego w różnych rodzajach piśmiennictwa	429
Przypisy	435

CZEŚĆ III. DOBA NOWOPOLSKA

(Od ósmego dziesięciolecia XVIII wieku do r. 1939)

§ 1. Granice doby nowopolskiej	495
§ 2. Społeczno-polityczne i kulturalno-oświatowe podłoże rozwoju języka doby nowopolskiej	496
1. Okres stanisławowski	496
2. Okres 1795—1815	507
3. Okres 1815—1831	513
4. Okres 1831—1918	517
5. Okres 1918—1939	525
§ 3. Piśmiennictwo jako współczynnik sprawczy rozwoju języka doby nowopolskiej	527
§ 4. Stosunek do mowy ojczystej w dobie nowopolskiej	569
1. Czasy stanisławowskie	569
2. Od przelomu wieku XVIII i XIX do lat trzydziestych XIX stulecia	580
3. Od czterdziestych do siedemdziesiątych lat XIX wieku	590

4. Od osiemdziesiątych lat XIX wieku do r. 1914	595
5. W Polsce międzywojennej	598
§ 5. Zasady charakterystyki języka doby nowopolskiej	601
§ 6. Charakterystyka nowopolskiego systemu fonologicznego i gramatycznego	601
1. System fonologiczny	602
a) Zanik samogłosek pochylonych <i>á ó ě</i>	602
b) Redukcja grupy <i>-ija, -yja</i> w wyrazach zapożyczonych	605
c) Stwardnienie wygłosowych <i>ř b f ů ű</i>	607
d) Wynik rozwoju pierwotnych grup <i>*sr *zř</i>	608
e) Chwiejna wymowa niektórych spółgłosek	608
f) Akcent	609
2. System fleksyjny	609
a) Deklinacja rzeczowników	609
aa) dopełniacz l. poj. deklinacji męskiej	609
ab) Celownik l. poj. deklinacji męskiej	610
ac) Mianownik l. mn. deklinacji męskiej	610
ad) Dopełniacz l. mn. deklinacji męskiej	612
ae) Biernik l. mn. deklinacji męskiej	612
af) Dopełniacz l. poj. deklinacji żeńskiej samogłoskowej	613
ag) Biernik l. poj. deklinacji żeńskiej samogłoskowej	613
ah) Mianownik, biernik, wołacz l. mn. deklinacji żeńskiej	614
ai) Dopełniacz l. mn. deklinacji żeńskiej	615
aj) Mianownik, biernik l. poj. deklinacji nijakiej	615
ak) Dopełniacz l. mn. deklinacji nijakiej	616
al) Narzędnik l. mn. deklinacji męskiej i nijakiej	616
b) Deklinacja zaimeków i przymiotników	616
ba) Biernik l. poj. rodz. żeńskiego zaimeków	616
bb) Narzędnik i miejscownik l. poj. r. męskiego i nijakiego, narzędnik l. mn. zaimeków i przymiotników	617
c) Deklinacja liczebników	618
ca) Szerokie zastosowanie końcówki <i>-u</i>	618
cb) Inne osobliwości odmiany liczebnika	619
d) Konjugacja	619
da) Forma l. os. l. mn. cz. teraźniejszego	619
db) Formy czasu zaprzęzłego	620
dc) Formy czasu przeszłego trybu przypuszczającego	620
dd) Formy czasu przyszłego	620
de) Forma imiesłowu uprzedniego	620
df) Sztuczne formacje koniugacyjne	621
3. System słowotwórczy	621
4. System składniowy	625
a) Forma orzecznika przy osobowej formie słowa <i>być</i>	625
b) Zanikanie dopełniacza w dopełnieniu przedmiotowym	626
c) Zmiany form deklinacyjnych liczebnika głównego	626
ca) Liczebniki typu <i>dwadzieścia jeden</i>	626
cb) Liczebniki typu <i>dwadzieścia dwa</i>	626
cc) Narzędnik liczebnika na <i>-ą</i>	627
d) Ograniczenie wyrażen przyimkowych w funkcji składnika	627
e) Konstrukcja biernika z bezokolicznikiem	627
f) Dwojaka postać zdania celowego	627
g) Zmiany w zasobie wskaźników zespolenia	628
h) Zaimek <i>co</i> zamiast <i>który</i>	628
§ 7. Charakterystyka zasobów leksykalnych doby nowopolskiej	629
1. Słownictwo specjalistyczne	629
2. Synonimika	633
3. Tzw. życie wyrazów	634
a) Wyrazy zapomniane	634
b) Neologizmy	635
4. Wpływy obcych języków	639
a) Wpływy łacińskie	643

b) Wpływy francuskie	644
c) Wpływy niemieckie	645
d) Wpływy rosyjskie	648
e) Wpływy ruskie	649
f) Wpływy angielskie	650
5. Wpływy polszczyzny na inne języki	652
6. Słowniki	653
§ 8. Ortografia i ortofonia doby nowopolskiej	661
§ 9. Podręczniki gramatyczne; język polski jako przedmiot badań naukowych	666
Przypisy	681
Bibliografia — sporządziła Maria Karplukówna	752
Wykaz skrótów	787
Indeks nazwisk — sporządziła Urszula Krigerówna	770
Spis ilustracji	791
Tablice synchronistyczne — sporządziła Irena Bajerowa	797

SPIS ILUSTRACJI

wyboru ilustracji nr 67—111 dokonała *Jadwiga Ihnatowicz*

Ilustracje 1—9

1. Podobizna „obiecada” ze s. 15 *Traktatu o ortografii* J. Parkoszowica. Reprod. z rkpsu Biblioteki Jagiellońskiej nr 1961.
2. Podobizna k. 2v rkpsu zawierającego wykład ewangelii na niedziele z glosami polskimi. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, t. I, Lwów 1914, s. 130.
3. Podobizna k. 3a *Psalterza floriańskiego*. Reprod. z wyd. L. Bernackiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1939.
4. Podobizna *Psalterza floriańskiego*. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 54.
5. Podobizna k. 1v i 8v *Psalterza puławskiego*. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 105.
6. Podobizna *Biblii królowej Zofii* — początek *Genesis*. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 102.
7. Podobizna k. 137v *Biblii królowej Zofii*. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 128.
8. Podobizna s. I *Modlitw Wacława*. Reprod. z wyd. L. Malinowskiego, Kraków 1875.
9. Podobizna s. II *Modlitw Wacława*. Reprod. z wyd. L. Malinowskiego, jw.

Ilustracje 10—18

10. Podobizna s. 1 *Modlitewnika Nawojki*. Reprod. wg J. Motty *Książeczka do nabożeństwa, na której się modliła św. Jadwiga...*, Poznań 1923.
11. Podobizna s. 2 *Modlitewnika Nawojki*. Reprod. wg J. Motty *Książeczka do nabożeństwa, na której się modliła św. Jadwiga...*, jw.
12. Podobizna *Bogurodzicy*, tekst krakowski I. Reprod. z rkpsu Biblioteki Jagiellońskiej nr 1619.
13. Podobizna *Bogurodzicy*, tekst krakowski II. Reprod. z rkpsu Biblioteki Jagiellońskiej nr 408.
14. Podobizna *Bogurodzicy* w *Statucie Łaskiego*, 1506. Reprod. z rkpsu Biblioteki Jagiellońskiej nr Cim. 8470.
15. Podobizna kancjonału polsko-łacińskiego z k. XV lub pocz. XVI w. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 114.
16. Podobizna k. 3 kancjonału polsko-łacińskiego z k. XV lub pocz. XVI w. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 115.
17. Podobizna *Żywota św. Błażeja*. Reprod. z rkpsu Zakładu Narodowego im. Ossolińskich — Biblioteka nr 1451/II.
18. Podobizna k. 78 *Rozmyślenia przemyskiego*. Reprod. z wyd. S. Vrtel-Wierczyńskiego, Poznań 1955.

32

96

19. Podobizna *Legendy o św. Aleksym* — początek tekstu. Reprod. z rękopsu Biblioteki Jagiellońskiej nr 2317.
20. Podobizna kodeksu zawierającego paski pergaminowe z tekstem *Kazań świętokrzyskich*. Reprod. z wyd. J. Łosia i W. Semkowicza, PAU, Kraków 1934.
21. Podobizna *Kazań świętokrzyskich*. Reprod. z wyd. S. Ptaszyckiego, Lublin 1926.
22. Podobizna k. cr^o *Kazań świętokrzyskich*. Reprod. z wyd. J. Łosia i W. Semkowicza, jw.
23. Podobizna k. 172v *Kazań gnieźnieńskich*. Reprod. z wyd. S. Vrtel-Wierczyńskiego, PTPN, Poznań 1953, tabl. XVIII.
24. Podobizna k. 41r *Kazań gnieźnieńskich* — głosy polskie. Reprod. z wyd. S. Vrtel-Wierczyńskiego, jw., tabl. XLIII.
25. Podobizna rotły przysięgi z XIV w. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 59.
26. Podobizna zakończenia przekładu praw polskich przez Świętosława z Wocieszyna. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, jw., s. 142.

Ilustracje 27—34

224

27. Podobizna s. 1 *Przedmowy* Wietora do *Ksiąg, które zowią Język...* Erazma z Rotterdamu, wyd. H. Wietor, Kraków 1542. Reprod. z oryg. BN XVI. O. 205.
28. Podobizna s. 2 *Przedmowy* Wietora do *Ksiąg, które zowią Język...* Erazma z Rotterdamu, jw.
29. Podobizna fragmentów *Zaleceń* Unglera w książce *O ziołach i o mocy ich* Stefana Fałimirza, wyd. F. Ungler, Kraków 1534, k. 393r i 393v. Reprod. z oryg. BN XVI. Qu 1933.
30. Podobizna karty tytułowej *Orthographia seu modus recte scribendi...* Stanisława Zaborowskiego, wyd. J. Haller, Kraków 1518. Reprod. z oryg. BN XVI. Qu 134.
31. Podobizna k. 5r z *Orthographia seu modus recte scribendi...* Stanisława Zaborowskiego, jw.
32. Podobizna s. 1 *Ortografii polskiej* Stanisława Murzynowskiego w *Ewangeli* św. Mateusza, wyd. J. Seklucjan, Królewiec 1551, k. B₂ r. Reprod. z oryg. BUW 28. 2. 4. 4.
33. Podobizna karty tytułowej *Ewangeli* św. Mateusza, wyd. J. Seklucjan, z poprawkami Jana Małeckiego, jw. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* P. Chmielowskiego, t. I, Lwów 1914, s. 186.
34. Podobizna k. Vr z *Ewangeli* św. Mateusza, wyd. J. Seklucjan, z poprawkami Jana Małeckiego, jw. Reprod. z oryg. BUW 28. 2. 4. 4.

Ilustracje 35—42

288

35. Podobizna karty tytułowej *Biblii* Szarffenbergera, Kraków 1561. Reprod. z oryg. Biblioteki PAN w Kórniku. Cim. F. 4058.
36. Podobizna karty tytułowej *Biblii Radziwiłłowskiej, czyli brzeskiej*, Brześć 1563. Reprod. z oryg. BN XVI. F. 294.
37. Podobizna karty tytułowej *Biblii* Budnego, czyli *arian*skiej, Nieśwież 1572. Reprod. z oryg. Biblioteki PAN w Kórniku. Cim. Qu. 2754.
38. Podobizna karty tytułowej *Biblii* Wujka, Kraków 1599. Reprod. z oryg. BN XVI. F. 333.
39. Podobizna s. 1 *Biblii* Wujka, jw.
40. Podobizna autografu Mikołaja Reja, pokwitowanie z 1569 r. Reprod. wg *Materiałów do dziejów piśmiennictwa polskiego...* T. Wierzbowskiego, t. I, Warszawa 1900, s. 142.
41. Podobizna s. 1 *Przedmowy* do *Wizerunku...* Mikołaja Reja, Kraków 1558, k. A₃ v. Reprod. z oryg. BN XVI. Qu 1551.

42. Podobizna autografu Jana Kochanowskiego, fragment listu do Stanisława Fogelwедера z 1571 r. Reprod. wg *Zbioru pamiątek do dziejów polskich*, wyd. W. S. hr. de Broel-Plater, t. I, Warszawa 1858, po s. 230, wkładka.

Ilustracje 43—50

320

43. Podobizna autografu Łukasza Górnickiego, pokwitowanie z 1570 r. Reprod. wg *Materiałów do dziejów piśmiennictwa polskiego...* T. Wierzbowskiego, t. I, jw., s. 147.
44. Podobizna k. f₂ v z *Dworzanina* Łukasza Górnickiego, Kraków 1566. Reprod. z oryg. BN XVI. Qu 817.
45. Podobizna karty tytułowej *Psalterza Dawidowego* Jana Kochanowskiego, Kraków 1585. Reprod. z oryg. BN XVI. Qu 1697.
46. Podobizna początku *Carmen macaronicum* z wydania *Fragmenta albo pozostałe Pisma Jana Kochanowskiego*, Kraków 1590. Reprod. wg mikrofilmu BN nr 5552.
47. Podobizna s. 1 *Wstępu do Nowego charakteru polskiego* Jana Januszowskiego (J. Januszowskiego, *Wstęp do Orthographiiéy Polskiejéy...*), Kraków 1594, k. 7r. Reprod. z oryg. BN XVI. Qu 1401.
48. Podobizna abecadła Jana Kochanowskiego z *Nowego charakteru polskiego* Jana Januszowskiego (*Obiecadło wedle Orthographiiéy Páná Kochánowskiego*), k. 27v, jw.
49. Podobizna abecadła Łukasza Górnickiego z *Nowego charakteru polskiego* Jana Januszowskiego (*Obiecadło zas y Orthographia wedle 1e^o M. Páná Górnickiego*), k. 27v, jw.
50. Podobizna abecadła Jana Januszowskiego z *Nowego charakteru polskiego* (*Obiecadło wedle mey orthographiiéy*), k. 31v, jw.

Ilustracje 51—58

384

51. Podobizna karty tytułowej gramatyki *Polonicae grammatices institutio* Piotra Stojęńskiego, Kraków 1568. Reprod. wg mikrofilmu BN nr 11065.
52. Podobizna s. 1 i 23 z podręcznika *Compendiosa Linguae Polonicae Institutio...* Jana Karola Woyny, Gdańsk 1690. Reprod. z oryg. Biblioteki PAN w Kórniku 1554.
53. Podobizna karty tytułowej słownika *Lexicon latinopolonicum...* Jana Mączyńskiego, Królewiec 1564. Reprod. z oryg. BN XVI. F 651.
54. Podobizna karty tytułowej słownika *Thesaurus polonolatinograecus...* Grzegorza Knapkiego, Kraków 1621. Reprod. z oryg. BN XVII. 4. 1703.
55. Podobizna fragmentu strony ze słownika *Thesaurus polonolatinograecus...* Grzegorza Knapkiego z hasłem *Mowa*, jw.
56. Podobizna karty tytułowej słownika *Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois...* Michała Abrahama Trotza, Leipzig 1744. Reprod. z oryg. BN W. 21496 II.
57. Podobizna fragmentu s. 1 *Przedmowy* do słownika *Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois...* Michała Abrahama Trotza, jw.
58. Podobizna karty tytułowej *Kazań przygodnych* Piotra Skargi, Kraków 1610. Reprod. z oryg. BN XVII, 4. 3191.

Ilustracje 59—66

416

59. Podobizna s. 1 *Przedmowy* do *Przysłów mów potocznych* Andrzeja Maksymiliana Fredry, Kraków 1659, k. A₂ r. Reprod. z oryg. BN XVIII. 3. 2844.
60. Podobizna s. 2 *Przedmowy* do *Przysłów mów potocznych* Andrzeja Maksymiliana Fredry, k. A₂ v, jw.
61. Podobizna s. 3 *Przedmowy* do *Przysłów mów potocznych* Andrzeja Maksymiliana Fredry, k. A₂ r, jw.
62. Podobizna karty tytułowej *Nowego zaciągu...* Wacława Potockiego, Warszawa 1698. Reprod. z oryg. BN W. 13. 753.
63. Podobizna rękopisu *Moralików* Wacława Potockiego. Reprod. z mikrofilmu BN nr 178.
64. Podobizna rękopisu *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska. Reprod. wg *Historii literatury polskiej* J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1939, po s. 224, wkładka.

65. Podobizna s. 1 z cz. II *Nowych Aten...* Benedykta Chmielowskiego, Lwów 1746. Reprod. z oryg. BN XVIII. 2. 1955.
66. Podobizna fragmentów s. 371 i 372 z cz. IV *Nowych Aten...* Benedykta Chmielowskiego, Lwów 1756. Reprod. z oryg. BN W. 213 IV.

Ilustracje 67—76

480

67. Podobizny medali wybitych w r. 1816 na cześć Onufrego Kopczyńskiego i Samuela Bogumiła Lindego. Repr. miedziorytów ze zbiorów graficznych BN.
68. Podobizna karty tytułowej utworu Franciszka Bohomolca *Rozmowa o języku polskim najprzód polacinnie napisana przez ... Teraz z przydalkiem y odmianą na Polski język przelożona przez Xawerego Leskiego...*, w zbiorze *Zabawki poetyckie niektórych kawalerow Akademii Szlacheckiej Warszawskiej Societatis Jesu...* zebrane, Warszawa 1758, s. 384. Reprod. z egz. BN XVIII. 1. 2190.
69. Podobizna fragmentu rozdziału *O grammatyce y językach* Adama Kazimierza Czartoryskiego z książki *Historia nauk wyzwolonych przez Imé P. Juvenel de Carlanças francuskim językiem pisana, na polski przelożona ad usum Korpusu Kadetów JKMcI*, Warszawa 1766, s. 1. Reprod. z egz. BN XVIII. 1. 2983.
70. Podobizna s. 1 numeru 4 „Monitora” z 13 I 1773 r. z fragmentem listu do redakcji o pochwalę języka. Reprod. z egz. BN W. 12554.
71. Podobizna karty tytułowej numeru 1 czasopisma „Polak Patryota. Dzieło perodyczne przez Towarzystwo Uczonych na rok 1785. Całego dzieła pierwsza część na dzień 1 stycznia”. Reprod. z egz. BN W. 12. 550.
72. Podobizna karty tytułowej książki Stanisława Kostki Potockiego *Rozprawa o Potrzebie Ćwiczenia się w Oczystej Mowie, służyc mająca za wstęp do Pisma o Polskim Języku, miana przy ukończeniu Examinu Liceum Warszawskiego na dniu drugim Września 1811 roku...*, Warszawa 1811. Reprod. z egz. BUW 4. 11. 2. 80.
73. Podobizna karty tytułowej książki *Rozprawy i wnioski o ortografii polskiej, przez Deputacyą od Król. Towarzystwa Warsz. Przyjaciół Nauk wyznaczoną*, Warszawa 1830. Reprod. z egz. BUW 4. 8. 4. 15.
74. Podobizna s. 1 z początkiem przedmowy do *Rozpraw i wniosków o ortografii polskiej...* Reprod. z egz. BUW 4. 8. 4. 15.
75. Podobizna karty tytułowej książki Franciszka Skobla *O skażeniu języka polskiego w dziennikach i w mowie potocznej, osobliwie w Galicyi. Spostrzeżenia i uwagi...* Wyd. 3 powiększone, Kraków 1872. Reprod. z egz. BUW 256187.
76. Podobizna s. 90 poszytu 1 książki Franciszka Skobla, jw.

Ilustracje 77—85

512

77. Podobizna s. 1 czasopisma „Poradnik Językowy” nr 1 z 1901 r. Reprod. z egz. BN P. 2041.
78. Podobizna s. 1 czasopisma „Język Polski” nr 1 styczeń-luty 1919 r. Reprod. z egz. BN P. 8.
79. Wiersz Michała Kajki *Zachęta do oczystej mowy* ze zbiorku *Pieśni mazurskie*, Olsztyn 1927, s. 9. Reprod. z egz. BN I. 52340.
80. Podobizna fragmentu przedmowy Michała Kajki do *Pieśni mazurskich*, s. 4, jw.
81. Podobizna s. 1 „alwara”, czyli gramatyki Emmanuela Alvareza *De institutione grammatica lingua latina libri tres*, Polociae 1794. Reprod. z egz. BN XVIII. 1. 4356.
82. Podobizna s. 7 „alwara”, jw.
83. Podobizna s. 2 i 3 *Grammatyki dla szkół narodowych na klasę I* Onufrego Kopczyńskiego, b.m.w. 1780. Reprod. z egz. BN XVIII. 1. 2374.
84. Podobizna karty tytułowej *Pierwszych zasad grammatyki języka polskiego* Józefa Mrozińskiego, Warszawa 1822. Reprod. z egz. BN II. 71600.
85. Podobizna karty tytułowej *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, wyd. 2, t. 1, Lwów 1854. Reprod. z egz. BN C. I. 23.

86. Podobizna s. 93 tomu 1 *Słownika języka polskiego* S. B. Lindego, jw.
87. Podobizna s. 143 *Słownika języka polskiego* pod red. J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego, t. 1, Warszawa 1900. Reprod. z egz. Inst. Hist. U. W. E. 68/1.
88. Podobizna s. 53 Michała Arcta *Słownika ilustrowanego języka polskiego*, t. 1, 1916. Reprod. z egz. BN I. 83335.
89. Podobizna s. 259 tomu 1 *Słownika synonimów polskich* Adama Kraszińskiego, Kraków 1885. Reprod. z egz. BN II. 76874.
90. Podobizna fragmentu *Słowniczka niektórych wyrazów polskich mniej używanych*. Z rękopisów Adama książeccia Czartoryskiego, w: „Czasopism naukowy księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich” 1828, z. 3, s. 61. Reprod. z egz. BN P. 40.
91. Podobizna s. 206 *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza, t. 2, Kraków 1901. Reprod. z egz. Inst. Hist. U. W. E. 82/2.
92. Podobizna s. 10 *Słownika etymologicznego języka polskiego* Aleksandra Brücknera, Kraków 1927. Reprod. z egz. BN C. I. 21.
93. Podobizna szpalt 184—186 *Encyklopedycznego słownika wyrazów obcych*, wyd. Trzaski, Everta i Michalskiego z 1939 r. Reprod. z egz. Inst. Hist. U. W. E. 78.

Ilustracje 94—103

94. Podobizna s. nlb. 3 podręcznika Jędrzeja Krupińskiego *Osteologia, lub nauka o kościach ciała człowieczego (...) krótko dla pożytku cyrulików y powszechnej potrzeby zebrana*, Lwów 1774. Reprod. z egz. BN XVIII. 2. 2003.
95. Podobizna fragmentu *Słownika artylerycznego* z dzieła Józefa Jakubowskiego *Nauka artylerji zebrana z naypoźniejszych Autorów, napisana dla pożytku Korpusu Artylerji Narodowej...*, t. 3, s. 285, Warszawa 1783. Reprod. z egz. BN W. 2386.
96. Podobizna karty tytułowej książki Krzysztofa Kluka *Dykcjonarz roślinny, w którym podług układu Linneusza są opisane rośliny nietylko krajowe ... ale oraz y cudzoziemskie, któreby w kraju pożyteczne być mogły...*, t. I, Warszawa 1786. Reprod. z egz. BN XVIII. 2. 1261.
97. Podobizna s. XXXV książki K. Kluka, jw.
98. Podobizna karty tytułowej podręcznika Jakuba Spielmanna *Nauka chymiczna... z Łacińskiego na Polski Język przelożona przez Józefa Krumłowskiego*, Kraków 1791. Reprod. z egz. BN W. 1423.
99. Podobizna s. nlb. 4 podręcznika Jakuba Spielmanna, jw.
100. Podobizna fragmentu s. 143 książki Sebastiana Sierakowskiego *Architektura obymująca wszelki gatunek murowania i budowania*, t. 1, Kraków 1812. Reprod. z egz. BN A. 956/XIX/IV.
101. Podobizna s. VII rozprawy Stanisława Staszica *O ziemiordztwie Karpatów i innych gór i równin Polski*, Warszawa 1815. Reprod. z egz. Inst. Hist. U. W. II. t. 180.
102. Podobizna s. 325 tomu 2 *Pism rozmaitych* Jana Śniadeckiego z fragmentem *Rozprawy V o języku narodowym w matematyce*, wyd. 2, Wilno 1818. Reprod. z egz. BUW 148225.
103. Podobizna fragmentu *Słowniczka wyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdyś w wojskowym i pokojowym używaniu będących; z rękopisma Adama Książeccia Czartoryskiego Marszałka polnego C. K. wojsk Austrii*, w: „Czasopism naukowy księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich”, 1828 z. 1, s. 83. Reprod. z egz. BN P. 40.

Ilustracje 104—111

104. Podobizna s. 143 *Słownika kolejowego* Bolesława Weryhy-Darowskiego i Ignacego Kempnińskiego, wyd. 2, Lwów 1890. Reprod. z egz. Inst. Hist. U. W. E. 13.
105. Podobizna s. 1 *Słownika żeglarskiego* Mariusza Zaruskiego, w: *Współczesna żegluga morska oraz słownik żeglarski*, Warszawa 1920. Reprod. z egz. BUW 194245.

106. Podobizna s. 4 i 5 *Słownika rzemieślniczego* Karola Stadtmüllera, t. 5: *Dział włókienniczy. Introligatorstwo, powroźnictwo, przedzalnictwo, tapicerstwo i tkactwo*, Kraków 1922. Reprod. z egz. BUW 179512.
107. Podobizna s. 365 „Zwiastuna Górnoszlązkiego” (nr 47 z 19 XI 1868). Reprod. z mikrofilmu BN Mf 13602.
108. Podobizna s. 80 „Zwiastuna Górnoszlązkiego” (nr 10 z 13 III 1868). Reprod. z mikrofilmu BN Mf 13602.
109. Podobizna karty tytułowej numeru 23 „Gwiazdki Cieszyńskiej” z roku 1850. Reprod. z mikrofilmu BN Mf 13732.
110. Podobizna s. 12 utworu Floriana Stanisława Ceynowy *Rozmowy Pólocha s Kaszebą Napysano przez s. p. Xędza Semika z Pucka, a do dreku pódano przez Sena Wójkwójca ze Stawoszena Roku Panskjeho 1850. 2 vedanje, s krajobrazę Zemje Kaszebskje, Świeć nad Wisłą 1865*. Reprod. z egz. BN II. 180322.
111. Podobizna fragmentu s. 2 *Katalogu wystawy* Mieczysława Szczuki z r. 1920. Reprod. z egz. BN VI. 2604.